

Харченко Н.В.

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії морального, громадянського
та міжкультурного виховання,
Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України*

ФЕНОМЕН ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Поняття «власна гідність» є предметом вивчення різних наук: філософії (як пошук місця людини у світі, сенс буття), психології (як невід’ємний аспект самосвідомості, самоповаги, Я-концепції особистості), педагогіки (як необхідний елемент виховання, без якого неможливо говорити про повноцінну, впевнену, самодостатню, високоморальну особистість). Також окремі аспекти даної проблематики висвітлено у соціології, правознавстві, релігієзнавстві.

Витоки питання, пов’язані з розумінням гідності, мають глибинну історико-філософську традицію, яка ілюструє, як змінювалися зміст поняття «гідність» протягом століть, та ставлення до гідності в ієрархії цінностей особистості та суспільства.

Кожна історична епоха пропонувала своє розуміння феномену власної гідності, гідної поведінки, гідної людини. Слід зазначити, що філософія у більшості випадків розглядає гідність через її окремі аспекти та структурні елементи, оскільки дана проблематика не виокремлюється як самостійна, а розчинена у вченнях про загальнофілософські проблеми буття людини і розглядається в контексті різноманітних питань філософії (таких як сенс буття людини, її роль та місце у світі тощо).

Проблема власної гідності була предметом роздумів у вченнях Аристотеля, Демокріта, Сократа, Платона та інших представників давньогрецької філософії. Одним з перших, хто створив символ гідності людини, був Платон, який вважав, що основою гідності має виступати прагнення людини до ідеалу [5].

Інший представник давньогрецької філософії Сократ пов’язував гідність людини із розвитком її самосвідомості і визначав гідність як спроможність людини розумно та гідно розпоряджатися своїм життям, керуючись моральними засадами. Аристотель пов’язував гідність, в першу чергу, з моральним вихованням людини. Власна гідність, на думку філософа, нерозривно пов’язане з «діяльністю душі» людини та

виявляється у гідній поведінці: виважених судженнях, правильних, розумних вчинках [1].

Для вчення стоїків (Зенон, Панетій, Сенека), гідність означає «мужність бути, не дивлячись ні на що». Головний моральний закон для кожної людини – зберегти свою сутність, свою гідність за будь-яких умов [3].

Загалом для античної філософії характерні такі критерії гідності, як незалежність, згода з законом, мужність залишатися собою перед обличчям труднощів та ставлення до інших як до цінності.

Для епохи Відродження є характерним культивування людини, зростає значення індивіда просто в силу його існування. Категорія гідності розглядається у роботах філософів Піко д. Мірандолли, Руссо, Фіхте, Шиллера. Саме епоха Відродження прокладає шлях до того, що, в порівнянні з попередніми епохами, все більша кількість людей отримує право на повагу людської гідності, незалежно від соціального статусу чи статків.

Характерна самоцінність людини у епоху Ренесансу знаходить своє відображення і в українській філософії, де питання гідності також пов'язується із цінністю людини. Це відображено у працях Григорія Сковороди, Юрія Дрогобича, Павла Русина, Станіслава Орхівського, Івана Вишенського, які проповідували ідеї гуманізму, звеличували силу людини та її розуму.

Дослідник Г. Панков, реконструюючи погляд Г. С. Сковороди на цінність людської особистості, виокремлює основну думку мислителя: пізнати істинну людину й стати істинною людиною – ось головна мета виховання благочестя, відповідно до глибокого переконання українського мислителя. Піклування про людину найтісніше пов'язане із піклуванням про її духовність та благочестя. Таке піклування містить у собі як складовий компонент ультимативну вимогу вивільнення людини від несправжніх цінностей, які перешкоджають їй у ствердженні справжньої людської гідності. Філософсько-антропологічна й етична проблематика посідає найсуттєвіше місце у творчості філософа, яку ми досліджуємо, а її осмислення є актуальним щодо сучасних філософських досліджень [4; 6].

Натомість німецька філософія ідентифікує гідність людини з її духовною свободою, наголошуючи, що гідність може бути важким тягарем. Адже гідна поведінка є поведінка належна, коли з усього арсеналу можливостей лише одна з них є гідною. Хоча носій гідності є вільним, але ця свобода означає для неї абсолютну заборону на негідну поведінку. Німецький філософ М. Гайдеггер вважає, що совість вимагає від людини гідного буття, а гідне буття людини – це буття над прірвою, тобто на межі своїх можливостей [2].

Із категорією «цінність» пов'язує гідність і австрійський психолог та філософ В. Франкл. Він відносить гідність до групи цінностей, яка виявляється у ставленні людини до тих факторів, що обмежують її життя. Як зазначає автор, реакція людини на такі обмеження відкриває новий тип цінностей, які відносяться до розряду вищих цінностей. Гідність є духовною основою, на яку людина спирається при подоланні труднощів чи прийнятті рішень. В. Франкл наголошує на значущості ставлення людини до своєї долі: те, як вона ставиться до труднощів, які рішення приймає, прояви її гідності виступають мірою того, наскільки вона відбулася як людина. Саме гідність є тією силою, яка допомагає особистості вибудувати внутрішній стрижень, протиставити себе дійсності і керуватися моральними внутрішніми установками самоповаги та самоцінності незалежно від впливу зовнішніх факторів [7, с. 118]. Таким чином, особистісна гідність стає регулятором поведінки особистості.

Така різноманітність поглядів на досліджуваний феномен не дає можливості сформулювати однозначне визначення, оскільки у різні історичні епохи по-різному визначалась сутність феномену, роль та місце гідності в житті людини. Разом з тим, простежується певна динаміка у розумінні даного феномену: з розвитком моральної самосвідомості суспільства зростає значимість моральних критеріїв гідності та апіорного ставлення до кожної людини як до безумовної цінності.

Відтак, філософських досліджень засвідчує, що для різних історичних епох є характерними різні цінності та різне ставлення до категорії гідність. При цьому формування уявлень про гідність людини пов'язане з відповідями на питання щодо пріоритетних для суспільства цілей та цінностей, морально-етичних норм, сутності цінності людини та її призначення. Розвиток суспільної моральної свідомості відбувається в бік зростання значущості суб'єктних суспільних відносин як критерію оцінки гідності людини, постійно зростає роль моральності як основного критерію гідності.

Список використаних джерел:

1. Античні поетики. Поетика / Арістотель. Про високе / Псевдо-Лонгін. Про поетичне мистецтво / Гораций; [упоряд. : Мирон Борецький, Василь Зварич; голов. ред. М. Жук; ред. Г. Бітківська; худож. О. Здор; редкол. : Мирон Борецький, Мирослав Закаложний, Василь Зварич та ін.]. – Київ: Грамота, 2007. – 167 с.
2. Гайдегер М. Будувати, проживати, мислити // Возняк Т. Тексти та переклади. – Харків: Фоліо, 1998. – 313–332 с.

3. Луцій Анней Сенека. Діалоги / Переклад з латини Андрія Содомори. – Львів: видавництво «Апріорі», 2019. – 320 с.
4. Панков Г. Д. Про людську гідність у вченні Г. С. Сковороди. Культура України. – 2011. – Випуск 34.
5. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – Київ: Основи, 2000. – 355 с.
6. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. – Київ, 1973.
7. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / Віктор Франкл / пер. з англ. О. Замойської. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 160 с.